

3230

Zarośla wrześni na kamieńcach i żwirowiskach górskich potoków (*Salici-Myricarietum* – część z przewagą wrześni)

Kod Physis: 44.111

A. Opis siedliska głównego typu

Definicja

Zbiorowiska niskich, pionierskich zarośli, wkraczających na siedliska zajęte dotychczas przez roślinność zielną (Kody Physis: 24.221 i 24.222), porastającą kamieńce. Rozwijają się na żwirowym podłożu bogatym w drobne osady (namuły), nad górkami potokami charakteryzującymi się wysokimi stanami wód w okresie letnim.

Charakterystyka

Żwirowiska i kamieńce górskich rzek i potoków, o w miarę wyrównanych i ustalonych stosunkach wodnych i składzie mechanicznym podłoża, w strefie wysokich, letnich zalewów wody. Porośnięte są luźnymi zaroślami wrześniowo-wierzbowymi, z udziałem licznych gatunków zielnych.

Podział na podtypy

3230-1 Zarośla wrześniowo-wierzbowe

Umiejscowienie siedliska w polskiej klasyfikacji fytosocjologicznej

Klasa *Salicetea purpurae* zaroślowe i leśne zbiorowiska wierzb wąskolistnych

Rząd *Salicetalia purpurae* zaroślowe i leśne zbiorowiska wierzb wąskolistnych w dolinach rzek

Związek *Salicion elaeagni* karpackie zarośla z wierzbą siwą

Zespół ***Salici-Myricarietum*** zarośla wierzbowe z wrześnią pobrzeżną

Bibliografia

- DUBIEL E., STACHURSKA A., GAWROŃSKI S. 1999. Nieleśne zbiorowiska roślinne Magurskiego Parku Narodowego. *Prace Bot. UJ.* 33: 9–60.
- GRODZIŃSKA K., PANCER-KOTEJOWA E. 1960. Flora wzniesienia Gubałowskiego. *Monogr. Bot.* 11 (1): 1–194.
- GRODZIŃSKA K., PANCER-KOTEJOWA E., ZARZYCKI K. 1978. Vegetation on the gravels along the Dunajec river. In: WOJTERSKI T. W. (ed.) *Guide to the Polish International Excursion 1–20 June 1978.* UAM w Poznaniu Ser. Biol. 11: 313–315.
- GUZIKOWA M. 1977. Rośliny naczyniowe Działów Orawskich i Bramy Sieniawskiej. *Monogr. Bot.* 53: 1–267.
- KOCZUR A. 1999. Wpływ zabudowy rzeki Czarny Dunajec na dynamikę wędrowek roślin górskich. *Ochr. Przyr.* 56: 35–49.
- KORNAŚ J. 1957. Rośliny naczyniowe Gorców. *Monogr. Bot.* 5: 1–259.
- KORNAŚ J., MEDWECKA-KORNAŚ A. 1967. Zespoły roślinne Gorców. *Fragm. Flor. Geobot.* 13 (2): 167–316.
- MICHALIK S. 2003. Zbiorowiska roślinne. W: GÓRECKI A., KRZEMIEŃ K., SKIBA S., ZEMANEK B. (red.). *Przyroda Magurskiego Parku Narodowego.* Magurski PN, UJ. Krępna – Kraków.
- PACYNĄ A., PIĘKOŚ H., RAJCHEL-KAŻMIERCZAKOWA R. 1966. Rozmieszczenie i wędrowki roślin w dolinach potoków tatrzańskich. *Fragm. Flor. Geobot.* 12 (4): 423–450.
- PELC S. 1973. Wędrowki roślin aluwiami Dunajca na odcinku Czorsztyń – Stary Sącz. *Fragm. Flor. Geobot.* 19 (2): 175–196.
- PIĘKOŚ-MIRKOWA H., MIREK Z. 1996. Zbiorowiska roślinne. W: Z. MIREK, GŁOWACIŃSKI Z., KLIMEK K., PIĘKOŚ-MIRKOWA H. (red.). *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego. Tatry i Podtatrze 3,* Wyd. Tatrzański Park Narodowy, Zakopane–Kraków.
- ZARZYCKI K. 1956. Zarastanie żwirowisk Skawicy i Skawy. *Fragm. Flor. Geobot.* 2 (1): 111–142.

Joanna Perzanowska, Wojciech Mróz

Zarośla wierzbowo-wrześniowe na kamieńcach nad Białką. Fot. J. Perzanowska

B. Opis podtypu

Zarośla wrześniowo-wierzbowe

Kod Physis: 44.111

Cechy diagnostyczne

Cechy obszaru

Siedlisko zajmuje niewielkie powierzchnie, występując w postaci płątów wzdłuż koryt, na wysepkach i łachach żwirowych potoków i rzek karpackich, w miejscach o w miarę wyrównanych stosunkach wodnych (z corocznymi, wiosennymi lub letnimi zalewami) i ustalonym składzie mechanicznym podłoża. Gleba charakteryzowana jest jako inicjalna mada górską lub mada słabo wykształcona, już wzbogacona w próchnicę, o odczynie obojętnym lub słabo alkalicznym.

Fizjonomia i struktura zbiorowiska

Zbiorowisko ma postać zarośli z dominacją wrześni *Myricaria germanica*, z domieszką wierzb, zwłaszcza wierzby siwej *Salix eleagnos* oraz gatunków zielnych. Są to stosunkowo niskie zarośla (średnio 1–2 m) z dobrze wykształconą warstwą krzewów (jej skład jest ustabilizowany), o zmiennym zwarciu (20–40%). Warstwa zielna zawiera wilgociolubne, czasem ruderalne gatunki przechodzące z okolicznych zbiorowisk i spływające z wodą z wyższych poziomów. Zarówno jej skład florystyczny, jak i zwarcie są zmienne w czasie (od kilku do 80%).

Reprezentatywne gatunki

Września pobrzeżna *Myricaria germanica*, wierzba siwa *Salix eleagnos*, trzcinnik szuwarowy *Calamagrostis pseudophragmites*, wierzba wawrzynkowa *Salix daphnoides*, wierzba purpurowa *Salix purpurea* var. *gracilis*, wierzba trójpręcikowa *Salix triandra* var. *elliptica*, wierzba krucha *Salix fragilis*.

Odmiany

Skład gatunkowy jest zmienny, w pewnym zakresie przypadkowy, uzależniony od napływających w czasie powodzi diaspor.

Możliwe pomyłki

Pewne trudności może nastęrczać odróżnienie zb. *Myricaria germanica* (3220) od *Salici-Myricarietum* (3230 i 3240), które stanowią następne stadia sukcesyjne. Wszystkie te zbiorowiska są zbliżone, zarówno pod względem zajmowanego siedliska, jak i składu florystycznego, a przejście między nimi jest płynne. Granicę można prze-

prowadzić w miejscu, gdzie otwarte zbiorowisko z dominacją wrześni pobrzeżnej i domieszką innych heliofitów zmienia się w zarośla z udziałem wierzb, a później w zwarte zarośla wierzby siwej z domieszką wrześni.

Identyfikatory fitosocjologiczne

Związek *Salicion eleagni*

Zespół **Salici-Myricarietum** zarośla wierzbowe z wrześnią pobrzeżną

Dynamika roślinności

Spontaniczna

Luźne zarośla wrześni poprzedzają stadium zarośli wierzbowych z wrześnią, następnie przekształcają się w zarośla wierzbowe, a później w olszyny. Florystycznie i siedliskowo zbiorowiska te są do siebie bardzo zbliżone, a przejście między nimi płynne. Naturalna dynamika cieku – wezbrania wody i nanoszenie materiału skalnego – powoduje odnawianie się zbiorowiska.

Powiązana z działalnością człowieka

Wszelka działalność zmierzająca do ustabilizowania podłoża oraz poziomu wody przyspiesza proces sukcesji i przekształcanie się zbiorowiska w zarośla wierzbowe. Działania takie mogą również obejmować obsadzanie brzegów (umacnianie) szybko rosnącymi gatunkami roślin, zmieniającymi charakter zbiorowiska.

Siedliska przyrodnicze zależne lub przylegające

Siedlisko graniczy z szeregiem kolejnych stadiów sukcesyjnych, tworząc z nimi mozaikę zmienną w czasie i przestrzeni. Należą do nich *Alnetum incanae* (*91E0) 44.2131, *Petasitetum kablikiani* 37.81442, Zb. *Calamagrostis pseudophragmites-Festuca rubra* 3220-1, 24.222, *Phalaridetum arundinaceae* 53.16, Zb. *Myricaria germanica* (3220-2), 24.223, *Salici-Myricarietum* (3240).

Rozmieszczenie geograficzne i mapa rozmieszczenia

Większe potoki lub rzeki w obrębie pasm karpackich: Tatry (Chochołowski Potok i Poroniec – zb. wykształcone fragmentarycznie), dol. Białki, Pieniny (Głęboki Potok, Pieniński Potok), Gorce (dol. Kamienicy), Beskid Niski (Wisłoka), Bieszczady – pot. Stębnik w Niskich Bieszczadach, dol. Moczarnego.

Znaczenie ekologiczne i biologiczne

Siedlisko spotykane na terenie całych Karpat, choć coraz rzadziej, ze względu na prace regulujące koryta rzek, a także zanik gospodarczego wykorzystania dolin potoków, co prowadzi do przyspieszonej sukcesji w kierunku zarośli wierzbowych. Brak jest charakterystycznych dla tego siedliska, rzadkich lub zagrożonych gatunków flory lub fauny, choć stanowi ono miejsce występowania ptaków związanych z siedliskami nadpotokowymi, np. pliszki górskiej, pluszcza, strzyżyka oraz bezkręgowców związanych z ciekami górskimi – ważek, jętek, widelnic, chruścików, itp. Stanowi też część zabudowy roślinnej naturalnej doliny rzecznej (lub potoku), a więc kompleksu siedlisk o dużej wartości z ekologicznego punktu widzenia.

Gatunki z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej

Biegacz urozmaicony *Carabus variolosus*, kumak górski *Bombina variegata*; siedlisko może stanowić część terytorium i być odwiedzane przez wydrę *Lutra lutra* oraz żbika *Felis silvestris*.

Gatunki z załącznika I Dyrektywy Ptasiej

Brak gatunków ściśle związanych z tym typem siedliska, choć obserwowany tu bywa zimorodek *Alcedo atthis*, ogólnie związany z siedliskami nadpotokowymi.

Stany, w jakich znajduje się siedlisko

Stany uprzywilejowane

Przy zachowaniu naturalnego koryta rzeki i dynamiki cieku wodnego uprzywilejowany stan siedliska jest zachowany, mimo zachodzących w jego obrębie przemian sukcesyjnych. Jest utrzymana równowaga dynamiczna pomiędzy „starzejącymi” się płatami a tworzącymi się nowymi.

Inne obserwowane stany

Z wyjątkiem lokalnych działań polegających na wycinaniu zarośli lub pracach regulacyjnych koryt potoków, brak bez-

pośredniego, celowego oddziaływania człowieka na to siedlisko i jego przekształcanie, zmiany wynikają z wpływów pośrednich. Dotyczą one przekształceń sukcesyjnych, zwłaszcza rozrastania się zarośli wierzbowych powodującego w efekcie eliminację wrześni.

Tendencje do przemian siedliska w skali kraju i potencjalne zagrożenia

Jak dotąd siedlisko nie było przedmiotem bezpośrednich działań ochronnych. Zagrożeniem siedliska są wszelkie działania służące stabilizacji koryta rzecznej i poziomu wody, a więc: budowa zbiorników zaporowych, stopni wodnych, umacnianie brzegów, budowa ostróg, opasek (w ramach ochrony przeciwpowodziowej), a także prace przy pogłębianiu koryta oraz wydobyciu żwiru i kamieni. Niszczą one bezpośrednio siedlisko poprzez jego mechaniczną eliminację. Także zaprzestanie użytkowania gospodarczego okolicznych łąk i zmniejszona presja ludzka (wycinanie zakrzewień, przejazdy przez brody, penetracja ludzka, itp.) powoduje zarastanie siedlisk nadpotokowych zwartymi krzewami i drzewami, eliminując w ten sposób światłochodne gatunki, przede wszystkim wrześnię.

Użytkowanie gospodarcze i potencjał produkcyjny

Wobec narastającej, w wyniku katastrofalnych powodzi w ostatnich latach presji w kierunku regulacji rzek i potoków, a także budowie umocnień w celach przeciwpowodziowych, należy wypracować kompromis pomiędzy wymogami ochrony przeciwpowodziowej i pozyskiwaniem surowca skalnego z koryta rzeki a wymogami ochrony przyrody. Możliwe są także zastosowania innych niż dotychczas sposobów zabezpieczenia przeciwpowodziowego, nie niszczącego naturalnego, meandrującego koryta rzeki.

Ochrona

Przypomnienie o wrażliwych cechach

Brak regularnych wezbrań wody, zahamowany dopływ światła.

Zalecane metody ochrony

Należy umożliwić cykliczne wezbrania wód mające bezpośredni wpływ na odnawianie się siedliska.

Ponieważ występowanie, rozwój i odtworzenie siedliska jest związane z dynamiką potoków górskich, zaleca się ochronę systemu wodnego, jego dynamiki i środowiska (teras aluwialne) oraz umożliwienie działania dynamiki naturalnej. Unikać należy regulacji rzeki, zabudowy hydrotechnicznej brzegów, wydobycia żwiru i kamieni oraz intensywnej rekreacji. W przeciwnym razie konieczne jest zahamo-

wanie procesu sukcesji prowadzącego do nadmiernego zwarcia krzewów wierzby i rozrastania się drzew np. olchy, co uniemożliwiłoby dopływ światła do zbiorowiska.

Można też zaproponować wprowadzenie wrześni pobrażonej *Myricaria germanica* na listę roślin prawnie chronionych.

Inne czynniki mogące wpłynąć na sposób ochrony

Potencjalne występowanie chronionych gatunków ptaków.

Przykłady obszarów objętych działaniami ochronnymi

Mimo że siedlisko nie było dotąd przedmiotem bezpośrednich działań ochronnych, ze względu na występowanie w regionie Karpat i Pogórza, znajduje się również na obszarach objętych ochroną prawną na obszarach górskich parków narodowych: Tatrzańskie, Gorczańskie, Pienińskiego, Magurskiego i Bieszczadzkiego (obiekty proponowane do objęcia siecią Natura 2000). Jednostki te zapewniają – w ramach ochrony biernej – utrzymanie naturalnego biegu rzek i potoków, od źródeł aż po granice administracyjne, stanowią więc gwarancję zabezpieczenia tego siedliska. Odpowiedzialni za ochronę przyrody na podległym im terenie są dyrektorzy w/w. parków.

Inwentaryzacje, doświadczenia, kierunki badań

Dotychczasowe badania dotyczące siedliska koncentrowały się raczej na jego składzie florystycznym jako jednego ze zbiorowisk nadpotokowych. W dotychczasowych

operatach ochronnych parków narodowych nie przewidywano żadnych zabiegów ochrony czynnej dla tego siedliska. Działania ochronne skierowane były na utrzymanie naturalności całego cieku wodnego i jego bezpośredniego otoczenia. Należałoby więc rozpocząć badania nad rzeczywistym rozmieszczeniem tego siedliska wzdłuż koryt rzek i potoków (a nie tylko stanowiskami, na których występuje września), jak również określić jego odmiany ekologiczne i zmienność fitosocjologiczną, a także podjąć próbę oszacowania jego powierzchni. Możliwe jest także przeprowadzenie eksperymentalnej oceny wpływu odkraczania na utrzymanie tego siedliska.

Przed przeprowadzeniem zabiegów w ramach rehabilitacji i odtwarzania siedliska konieczna jest analiza przyczyn redukcji powierzchni siedliska oraz określenie zasad podejmowania działań ochronnych.

Monitoring naukowy

Konieczne jest założenie stałych powierzchni na odcinkach wybranych rzek i potoków, gdzie będzie się co 3–5 lat przeprowadzać wizje terenowe. Należy oceniać skład gatunkowy (zdjęcie fitosocjologiczne), ze szczególnym uwzględnieniem zmian w zwarcu poszczególnych warstw roślinności, w tym odrębnie – wrześni i krzewów wierzbowych. Obserwacje te powinny dostarczyć bardziej szczegółowych informacji o siedlisku. W przypadku założenia powierzchni eksperymentalnych zabiegów ochronnych należałoby prowadzić także ich obserwacje i porównać z pozostałymi powierzchniami.

Joanna Perzanowska, Wojciech Mróz